

Monitoring van Wespddieven op de Veluwe in 2017-19

Willem van Manen
Stef van Rijn
Symen Deuzeman

Sovon-rapport 2020/19

Monitoring van Wespddieven op de Veluwe in 2017-19

Willem van Manen, Stef van Rijn en Symen Deuzeman

Dit rapport is samengesteld in opdracht van de
Provincie Gelderland

≡ provincie
Gelderland

Colofon

© Sovon Vogelonderzoek Nederland 2020

Dit rapport is samengesteld in opdracht van de Provincie Gelderland

Wijze van citeren: van Manen W., van Rijn S. & Deuzeman S. 2020. Monitoring van Wespddieven op de Veluwe in 2017-19. Sovon-rapport 2020/19. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.

Illustratie's omslag: Willem van Manen

Opmaak: John van Betteray, Sovon Vogelonderzoek Nederland

ISSN-nummer: 2212 5027

Sovon Vogelonderzoek Nederland

Toernooiveld 1

6525 ED Nijmegen

e-mail: info@sovon.nl

website: www.sovon.nl

Niets uit dit rapport mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar worden gemaakt d.m.v. druk, fotokopie, microfilm, of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van Sovon.

Inhoud

1. Inleiding	3
2. Gebieden	5
3. Werkwijze	7
4. Resultaten	9
4.1. Aantal territoria en broedsucces	9
4.2. Trends	10
5. Discussie	11
5.1. Aantallen en trend	11
5.2. Broedsucces	11
5.3. Verdere monitoring	12
Literatuur	12

1. Inleiding

De Provincie Gelderland heeft Sovon Vogelonderzoek Nederland gevraagd een meerjarige inventarisatie van Wespandief uit te voeren met als doel basisgegevens te leveren voor de evaluatie van het Natura 2000-beheerplan voor de Veluwe.

In het kader van het Netwerk Ecologische Monitoring verricht Sovon via het Meetnet Broedvogels inspanning om met behulp van vrijwilligers trendgegevens te verzamelen van nagenoeg alle soorten broedvogels die in Nederland voorkomen. Een trend voor Wespandief is met behulp van vrijwilligers en binnen het reguliere meetnet broedvogels lastig te bepalen. Om het aantal territoria van Wespandieven te kunnen registreren moet de waarnemer zich op een punt bevinden met ruim uitzicht over het kronendak van het bos, bij voorkeur vanuit boomtoppen, zodat vliegbanen en met name voedselvluchten kunnen worden gekarteerd. Uit analyses blijkt dat voor een heimelijke soort als de Wespandief, met een groot territorium, die pas in Nederland arriveert wanneer de bomen volledig in blad zitten, de bestaande methodes voor broedvogelkartering geen goed beeld opleveren van de popula-

tie-grootte of de trend in de populatie-grootte. Om deze lacune op te vullen heeft Sovon (Stef van Rijn, Symen Deuzeman, Willem van Manen) in opdracht van Provincie Gelderland in 2017-19 drie deelgebieden van de Veluwe onderzocht op aantal en verspreiding van territoria van de Wespandief. In dit rapport wordt ingegaan op de resultaten van deze inventarisatie en zijn deze vergeleken met beschikbare historische gegevens.

Onze dank gaat uit naar de terreineigenaren Staatsbosbeheer, Kroondomein Het Loo, Natuurmonumenten, Het Gelders Landschap, Gemeente Nunspeet en Gemeente Ede, die ons toestemming gaven tot betreding van hun terrein en beklimming van de bomen. Ook dank aan Warner-Jan de Wilde die assisteerde bij het boomtoppen en aan Wim van den Bergh, Wim van Barneveld, Florian Bijmold, Peter van Geneijgen en Peter de Boer die nestlocaties doorgaven of nesten controleerden. Veel dank aan Rob Bijlsma, die voor dit project zijn reeks van de Wespandief op de Zuidwest-Veluwe beschikbaar stelde. Tenslotte dank aan Robbert Wolf, die het rapport doorlas op fouten en omissies.

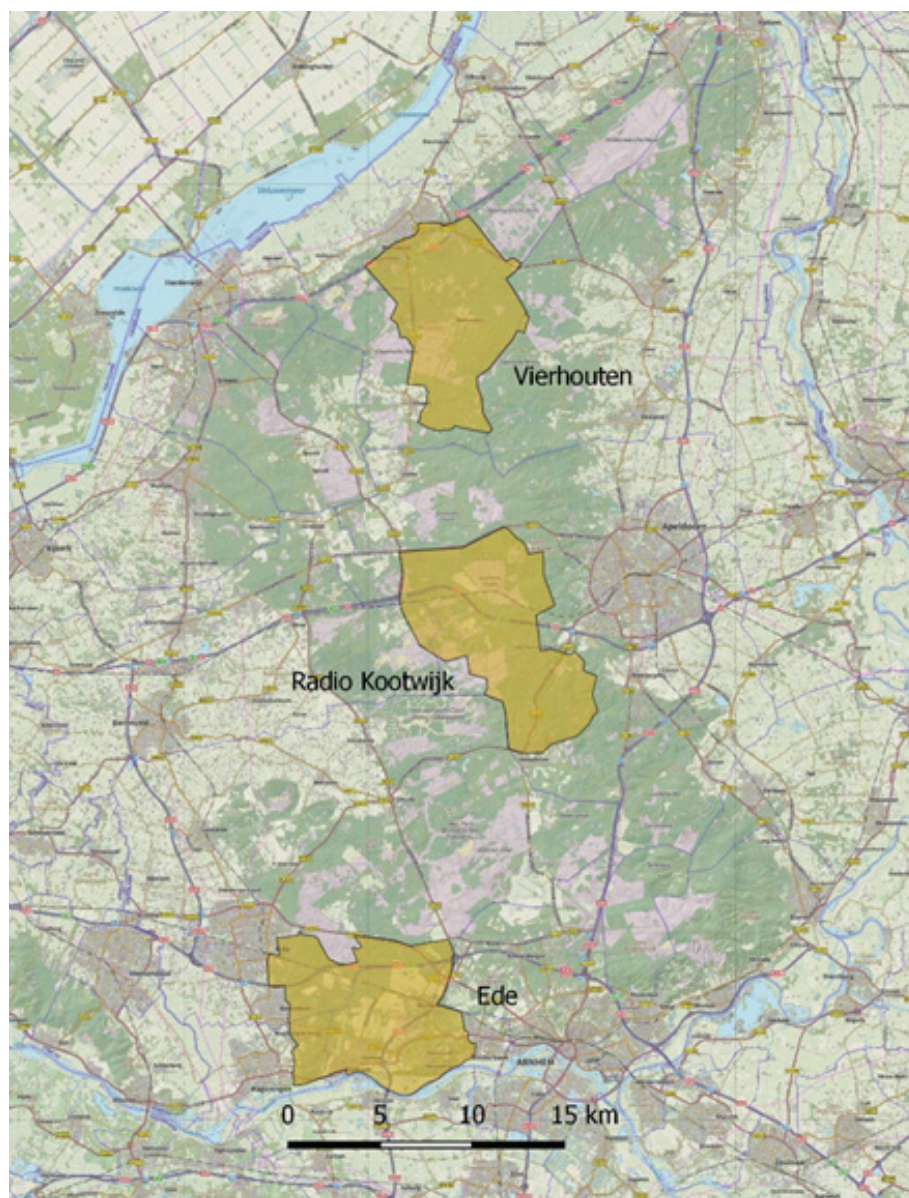
Zicht over Zuidelijk deel van Ede (18 juli 2019, Stef van Rijn).

2. Gebieden

De onderzochte terreinen liggen verspreid over de Veluwe (fig.1) in de omgeving van Vierhouten (5.910 ha), Radio Kootwijk (7.057 ha) en bij Ede (6.878 ha) en zijn geselecteerd op basis van aanwezigheid van historische gegevens van de verspreiding van Wespddieven (Deuzeman & van Manen 2007, van Manen *et al.* 2011). Alle drie de gebieden zijn een uitsnede van het Veluwse landschap, en bestaan voornamelijk uit naaldbos, loofbos, heide en een klein aandeel bebouwing en cultuurland (tabel 1). In het gebied bij Vierhouten is het aandeel naaldbos het hoogst en loofbos het kleinst. De open delen van Vierhouten en Radio Kootwijk bestaan voornamelijk uit heide, bij Ede is dat gras- en bouwland. Ede en Vierhouten liggen dicht tegen de rand van de Veluwe dan Radio Kootwijk. Voor het overige zijn de verschillen klein, met een afwisseling van podzolen en zandgronden en lage grondwaterspiegel. De totale

Tabel 1. Bodemgebruik (%) in de drie onderzoeksgebieden.

Habitat	Vier- houten	Radio Kootwijk	Ede	Totaal
Naaldbos	39.4	30.5	16.5	28.3
Gemengd bos	31.9	32.6	23.5	29.2
Loofbos	2.5	5.1	14.2	7.5
Heide	11.9	19.9	3.3	11.8
Zand	0.2	0.9	0.0	0.4
Grasland	4.4	2.5	13.0	6.7
Bouwland	0.3	1.3	11.9	4.7
Bebouwing	0.1	0.0	0.4	0.2
Wegen	7.2	6.1	8.4	7.2
Water	0.2	0.1	0.5	0.3
Overig bodem gebruik	1.9	0.9	8.3	3.7
Totaal	100.0	100.0	100.0	100.0
Opp (ha)	5910	7057	6878	19845

Figuur 1. Ligging van de onderzoeksgebieden op de Veluwe.

oppervlakte van de onderzochte deelgebieden bedraagt 19.845 ha; daarmee vormt het een steekproef van circa 22% van het Natura 2000 gebied Veluwe.

Elk jaar zijn twee van de drie steekproefgebieden onderzocht.

Legsel Wespandief (Renteloos Voorschotbos Vierhouten, 21 juni 2019, Willem van Manen).

3. Werkwijze

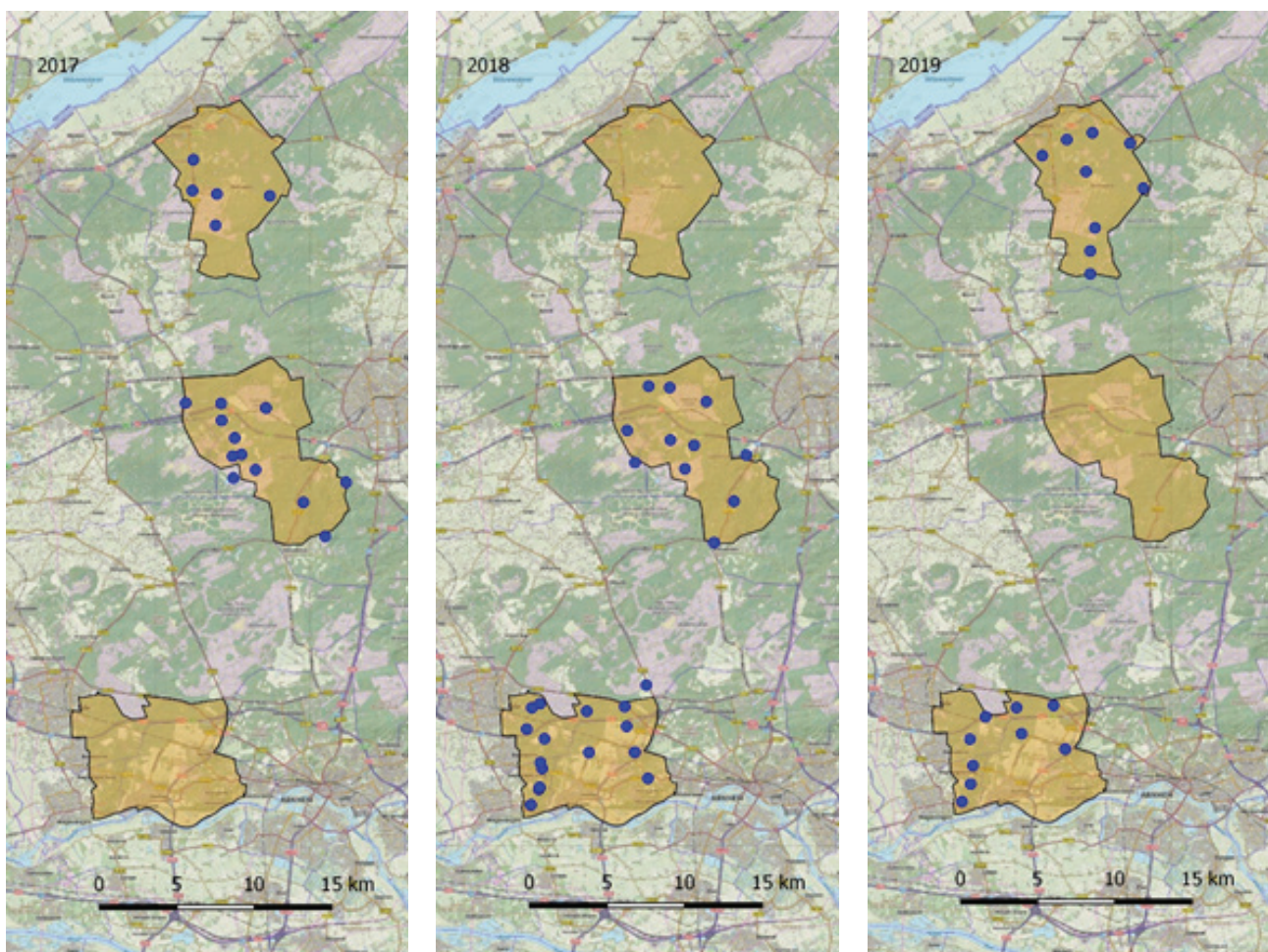
Territoria van de Wespddief zijn in kaart gebracht door in juli en augustus te posten op plekken met goed uitzicht, in de meeste gevallen vanuit een hoge top van douglas (39x), grove den (4x), Abies grandis (3x), in de watertoren van Radio Kootwijk (1x) en vanaf een open plek op de grond, zoals op heidevelden (23x). De meeste postsessies begonnen om een uur of negen 's ochtends en in de regel werd rond een uur of vijf 's middags gestopt met waarnemen. Gemiddeld werd iets meer dan 2.5 uur per locatie geobserveerd en konden vanwege klim- en verplaatsingstijd per persoon maximaal twee posten per dag worden bemand. In de regel werd gewerkt onder gunstige weersomstandigheden (wind < kracht 3) en zicht > 10 km.

Vanuit een hoge post kunnen Wespddieven bij normaal zicht in een radius van ongeveer 2 km worden gedetecteerd. 2.5 uur waarnemen volstaat in de regel om paren te detecteren en in te schatten of er meer tijd moet worden gestoken in bepalen van het broedsucces. Bij het kiezen van de observatiepunten

is geprobeerd om alle beboste delen van de onderzoeksgebieden vanaf een afstand van niet meer dan 2 km te observeren. Idealiter zouden alle punten daarbij op regelmatige afstand binnen de gebieden liggen, maar de praktijk was weerbarstiger (fig. 2). Bij ontbreken van geschikte boomtoppen, moest soms worden uitgeweken naar een boom net buiten de gebiedsgrens. Ook was er niet altijd 360° rondom zicht vanwege hoogteverschillen in het landschap of een perceel met nog hogere bomen. Ook kwam het voor dat van bepaalde paren meer informatie moest worden verzameld, waarbij het voor de hand lag om vanaf een meer geschikte boom in de buurt van de vorige te gaan posten. Tenslotte kwam het met name in 2018 en 2019 voor dat nesten al bekend waren voorafgaand aan de observatieperiode. Hierdoor kon de directe omgeving van deze nesten worden overgeslagen.

Voorafgaand aan de observatieperiode. Hierdoor kon de directe omgeving van deze nesten worden overgeslagen.

Voorafgaand aan de observatieperiode. Hierdoor kon de directe omgeving van deze nesten worden overgeslagen.

Figuur 2. Observatiepunten in de drie onderzoeksgebieden. In elk van de jaren werden steeds twee van de drie gebieden onderzocht.

Tabel 2. Observatieduur (uren) vanuit boomtoppen en andere plekken met uitzicht in de drie onderzoeksgebieden.

Jaar/gebied	Radio		Vierhouten	Totaal
	Ede	Kootwijk		
2017	-	28.4	19.8	48.2
2018	46.3	36.4	-	82.7
2019	24.1	-	23.9	48.0
Totaal	70.4	64.8	43.8	178.9

dat seizoen ons (inmiddels vereiste) klimbrevet haalden. De keuzemogelijkheid van geschikte open plekken met goed zicht bleek beperkt, wat in 2017 heeft geleid tot een niet volledige dekking van gebieden. De totale observatietijd per gebied per jaar staat vermeld in tabel 2. Alle gebieden werden gedurende de drie onderzoeksjaren in twee broedseizoenen onderzocht. In 2017 is minder tijd besteed omdat we

pas laat in het seizoen over een klimbrevet beschikten (zie boven) en in 2019 kon minder tijd worden besteed omdat we de gebieden beter hadden leren kennen en er bij aanvang van het seizoen meer nestplaatsen bekend waren.

Waarnemingen van derden zijn alleen verwerkt in dit onderzoek wanneer er sprake was van een nestvondst. Van losse waarnemingen van individuen is niet te zeggen waar deze vogels vandaan komen. Nesten die op deze manier zijn toegevoegd, zijn in het databestand als zodanig gelabeld.

Hoewel dit niet was vervat in de opdracht, hebben we in een deel van de territoria naar nesten gezocht voor aanvullende informatie over het broedsucces. In een deel van de gevallen lukte dit, maar door beperkte tijd en moeilijk vindbare nesten lang niet in alle gevallen. Aan de hand van gedrag van de vogels echter, zijn we redelijk in staat om een inschatting te maken of paren wel of niet succesvol waren.

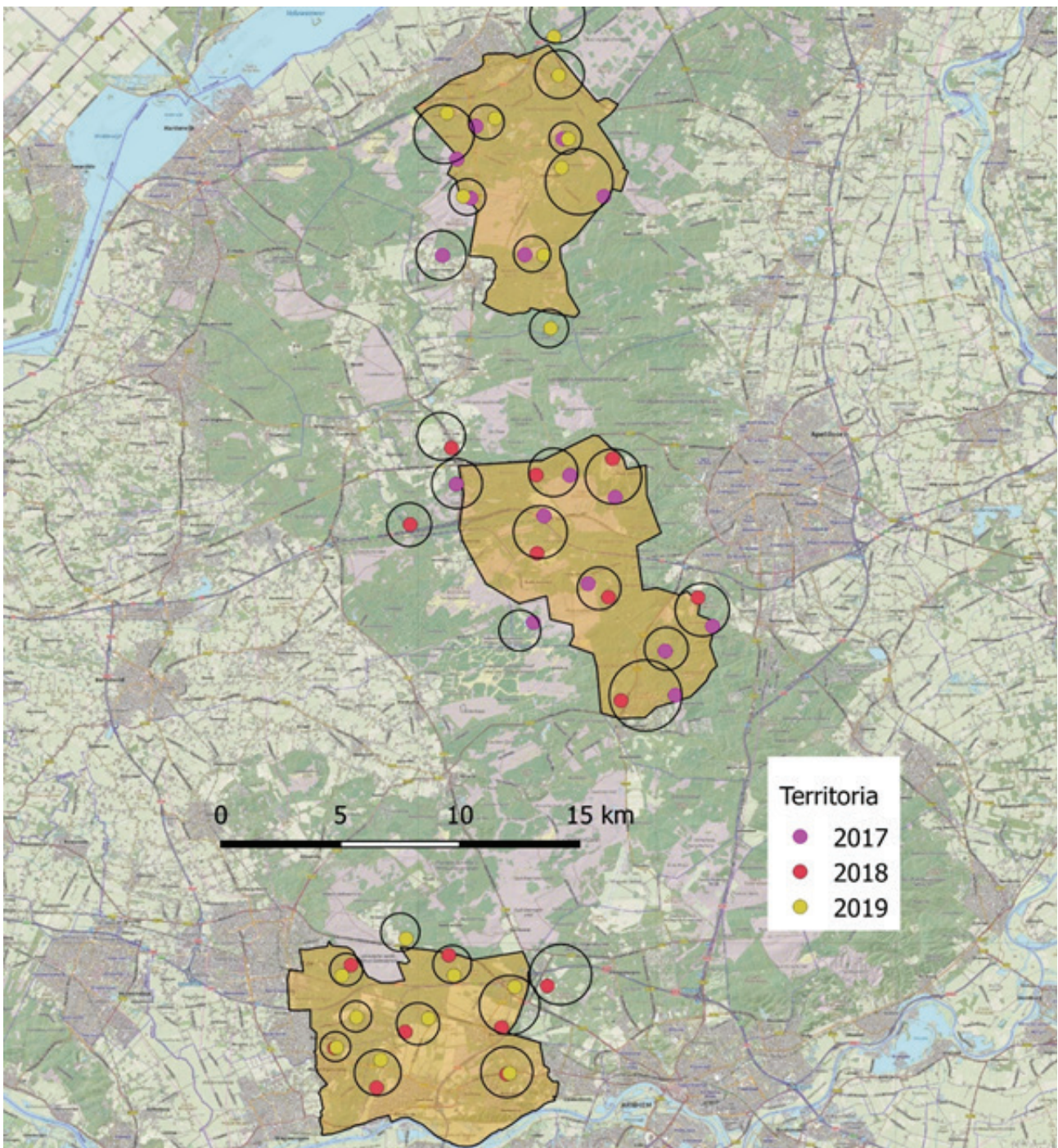
Jong Wespenspiegels van ongeveer drie weken (Noorderhei Vierhouten, 17 juli 2019, Willem van Manen)

4. Resultaten

4.1. Aantal territoria en broedsucces

In totaal zijn 151 waarnemingen gedaan van Wespddieven ofwel 0.84 waarnemingen per observatie-uur. Bij 145 waarnemingen konden deze worden toegeschreven aan een territorium. Het

aantal per jaar gevonden territoria was vrij constant (tabel 3), zowel in totaal als per onderzoeksgebied. De dichtheid aan territoria verschilde weinig tussen de drie gebieden. Deze varieerde tussen 0.10 en 0.12/100 ha in Vierhouten, 0.9 en 0.11 in Radio Kootwijk en 0.10 en 0.12 in Ede. De territoria die

Figuur 3. Verspreiding van territoria van Wespddieven in de drie Veluwse onderzoeksgebieden in 2017, 2018 en 2019. De cirkels geven aan welke stippen uit verschillende jaren (waarschijnlijk) tot hetzelfde territorium behoren. Territoria buiten de grenzen van de onderzoeksgebieden zijn wel op de kaart weergegeven, maar zijn niet verdisconterd in de berekeningen.

Tabel 3. Aantal vastgestelde territoria per gebied per jaar (- = niet geïnventariseerd)

Gebied	2017	2018	2019
Vierhouten	6	-	7
Radio Kootwijk	8	6	-
Ede	-	7	8
Totaal	14	13	15

buiten de grenzen van de onderzoeksgebieden zijn gevonden, staan wel afgebeeld op de kaarten, maar zijn verder niet in de analyses meegenomen.

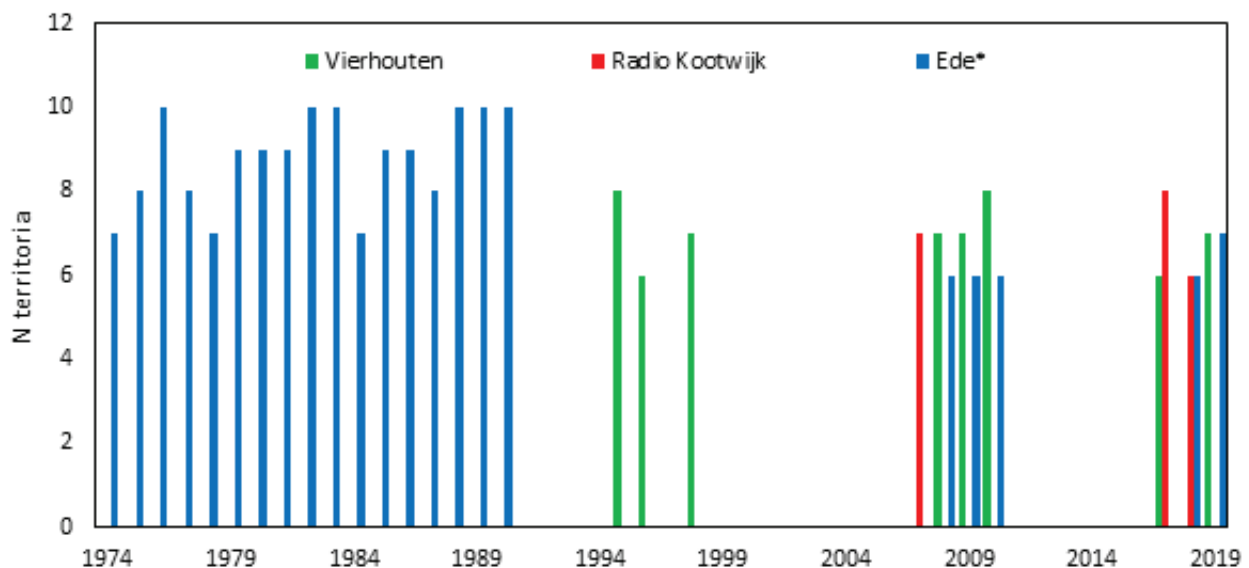
Het aandeel paren (ten opzichte van het aantal territoria zoals weergegeven in tabel 3) dat was betrokken in een actieve broedpoging (tenminste eieren gelegd) bedroeg in Vierhouten 31% (4 paren), in Radio Kootwijk 15% (2 paren) en in Ede 53% (8 paren). In acht gevallen betrof dit nestvondsten en in zes gevallen voedseltransporten, waarbij uiteindelijk geen nest werd gevonden (maar dit wel aanwezig moet zijn geweest). Dit betreft minima, omdat het mogelijk is dat nesten/actieve broedpogingen in een vroeg stadium mislukten, voordat wij begonnen te inventariseren of omdat we nestindicatieve aanwijzingen hebben gemist. De verschillen in aandeel paren met een actieve broedpoging tussen de gebieden zijn echter dermate groot, dat het niet aannemelijk is dat de bevindingen op toeval berusten.

Binnen de grenzen van de onderzoeksgebieden zijn acht nesten gevonden, waarvan 1 in 2017, 2 in 2018

en 5 in 2019. Nesten waren gebouwd in grove den (5), beuk (2) en douglas (1). Drie gecontroleerde legsels bestonden alle uit twee eieren. Van de acht nesten vlogen van zes succesvol jongen uit. Van vijf nesten was het aantal jongen bekend: in alle gevallen twee. Er vanuit gaande dat bij alle 14 (waarschijnlijk) succesvolle broedpogingen twee jongen uitvlogen, bedraagt de totale reproductie 28 jongen. Op een totaal van 42 paarjaren, resulteert dat in een reproductie van 0.67 jong per paar per jaar.

4.2. Trends

Eerdere inventarisaties zijn in Vierhouten uitgevoerd in de periode 1995-98 (van Manen 1998) en in 2008-2010 (van Manen *et al.* 2011). In Radio Kootwijk zijn eerdere inventarisaties uitgevoerd in 2007 (Deuzeman & van Manen 2008, van Manen 2008) en in Ede in 1974-90 (gegevens Rob Bijlsma). De gegevens zijn steeds op min of meer dezelfde wijze verzameld. In Ede lag er in 1974-90 wel meer nadruk op het zoeken van nesten, waardoor het totaal aantal territoria voor deze periode waarschijnlijk wat hoger zal liggen dan de onderzoeksresultaten aangeven. Vanaf 1995 lijkt de omvang van de populatie in Vierhouten stabiel, wat ook geldt voor de populatie van Radio Kootwijk vanaf 2007 en voor de populatie van Ede vanaf 2008. In de jaren tachtig en negentig van de vorige eeuw echter, was het aantal in Ede gemiddeld tenminste 30% hoger dan in 2008-19 (fig. 4).

Figuur 4. Aantalsverloop in de drie onderzoeksgebieden. *In Ede was de omvang van het studiegebied in de periode 1974-90 wat groter, waardoor er in 2008-10 respectievelijk 2, 2 en 1 territorium afviel en in 2018-19 telkens één territorium.

5. Discussie

5.1. Aantallen en trend

Diverse manieren van extrapolatie, waarbij onder meer de gegevens uit dit rapport zijn gebruikt, leverden een aantalsschatting van ongeveer 94 paren op voor het hele Natura-2000 gebied Veluwe (Sierdsema & Kampichler 2020).

De gegevens van de tellingen van territoria op de Veluwe in 2017-19 suggereren dat de aantallen sinds 1995 (Vierhouten) en 2007/2008 (alle gebieden) min of meer constant zijn. Op basis van oude gegevens van Bijlsma uit de regio Ede blijkt sprake te zijn van een afname van 30% die ergens aan het begin van de jaren negentig moet zijn opgetreden. Deze afname is mogelijk groter dan 30%, omdat Bijlsma gericht naar nesten zocht (en geen territoria in beeld bracht) en het totaal aantal territoria (inclusief niet-broeders) mogelijk groter was dan de 7-10 jaarlijks door hem getelde nesten. Of in de gebieden van Vierhouten en Radio Kootwijk ook sprake is geweest van een eerdere afname in het begin van de jaren negentig van de vorige eeuw is onbekend, omdat er toen geen goede tellingen zijn uitgevoerd.

5.2. Broedsucces

Het in 2017-19 vastgestelde minimum aandeel paren dat een actieve broedpoging ondernam, bedroeg in Vierhouten 31%, in Radio Kootwijk 15% en in Ede 53%. In de omgeving van Ede is het aandeel paren dat jongen grootbracht afgenomen van maximaal 65% (kan iets zijn overschat vanwege methode met meer nadruk op nesten zoeken) in de periode 1970-85 (gegevens Bijlsma) naar 48% in 2008-10 (Van Manen *et al.* 2011). De huidige situatie 2017-19 is in Ede mogelijk vergelijkbaar met 2008-10. In Vierhouten was 30% succesvol in 2008-10 (Van Manen *et al.* 2011) en dat is vergelijkbaar met de huidige situatie. Het is dus mogelijk dat het broedsucces van Veluwse Wespddieven sinds de jaren zeventig en tachtig van de vorige eeuw licht is afgenomen, maar in de afgelopen twee decennia was het waarschijnlijk constant.

Op basis van Europese ringgegevens is afgeleid dat wespddiefparen gemiddeld 1.12 jongen per paar moeten produceren voor een stabiele populatie (Bijlsma 2012). De reproductie in de Veluwse ge-

Jonge Wespddieven van circa vier weken oud (Noorderhei Vierhouten, 17 juli 2019, Willem van Manen).

bieden in 2017-19 van 0.67 jongen/paar komt daar niet in de buurt, maar dat geldt voor de meeste gebieden in Nederland (van Manen 2000, Voskamp 2000). Het is echter de vraag hoe betrouwbaar de berekening op basis van ring-terugmeldgegevens is. Dergelijke berekeningen kunnen namelijk leiden tot een te laag ingeschatte overleving, vooral tijdens de eerste jaren (Walls & Kenward 2020).

Dat we ondanks de lage reproductie te maken hebben met een op het eerste oog tamelijk stabiele populatie sinds halverwege de jaren negentig zou kunnen betekenen dat er geen reproductietekort optreedt. Maar het kan ook zijn dat een eventueel reproductietekort zeer vertraagd doorwerkt, wat mogelijk is in populaties van langlevende soorten als de Wespandief. Dit in tegenstelling tot verhoogde sterfte onder volwassen vogels, die wel rechtstreeks doorwerkt in de populatie-omvang (Bijlsma *et al.* 2014).

5.3. Verdere monitoring

We bevelen aan om het gehanteerde monitoring-schema te continueren, waarbij de drie gebieden beurtelings in twee opeenvolgende jaren worden geïnventariseerd. Jaarlijks worden op deze manier twee van de drie onderzoeksgebieden geïnventariseerd. Deze werkwijze heeft als voordeel dat de in de afgelopen jaren opgedane kennis van gebieden en bijbehorende wespandiefpopulaties niet verloren gaat. Dit draagt sterk bij aan de kwaliteit van inventarisaties en vergroot de kans op het vinden van nesten. Met een grotere steekproef van het jaarlijks aantal gecontroleerde nesten kunnen we op termijn betrouwbaarder uitspraken doen over eventuele trends in broedsucces. Daarmee kan meer zicht worden verkregen op factoren die de populatiegrootte beïnvloeden, en daarmee op de duurzaamheid van de populatie in relatie tot de instandhoudingsdoelstelling voor de Wespandief voor Natura 2000 gebied Veluwe.

Literatuur

- BIJLSMA R.G., VERMEULEN M., HEMERIK L. & KLOK C. 2012. Demography of European honey buzzards *Pernis apivorus*. *Ardea*, 100(2), 163-177.
- BIJLSMA R.G. & VAN TULDEN P.W. 2014. Vervolg van roofvogels in Nederland in 2013. *De takkeling*, 22(1), 55-59.
- DEUZEMAN S. & VAN MANEN W. 2007. Broedvogels van Boswachterij Ugchelen Hoenderloo in 2007. Sovon-inventarisatie-rapport 2007-30. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- van Manen W. 1998. Roofvogel-, zwarte spechten- en ravengebied op de Noord-Veluwe in 1998. Rapport in eigen beheer, Assen.
- van Manen W. 2007. Broedvogels van Kroondomein Het Loo in 2007. Sovon-inventarisatie-rapport 2007/53. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.
- VAN MANEN W., VAN DIERMEN J., VAN RIJN S. & VAN GENEIJGEN P. 2011. Ecologie van de Wespandief *Pernis apivorus* op de Veluwe in 2008-2010, populatie, broedbiologie, habitatgebruik en voedsel. Natura 2000 rapport Provincie Gelderland, Arnhem/Stichting Boomtop, Assen.
- SIERDSEMA H. & KAMPICHLER C. 2020. Populatieschatting Wespandief in Natura 2000 gebied Veluwe. Sovon-notitie 2020-017. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- WALLS S. & KENWARD R. 2020. *The Common Buzzard*. T & AD Poyser, London.

In opdracht van:

Sovon Vogelonderzoek Nederland

Postbus 6521
6503 GA Nijmegen
Toernooiveld 1
6525 ED Nijmegen
T (024) 7 410 410

E info@sovon.nl
I www.sovon.nl

